

DESPRE ORIGINILE ȘI CARACTERUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. POZIȚIA ROMÂNIEI *

VIORICA MOISUC

În istoriografia ultimului sfert de veac, cercetarea originilor și caracterului celui de al doilea război mondial ocupă un loc deosebit de important; reflectându-se în preocupările unor largi cercuri de specialiști — istorici, economiști, sociologi, politologi — studierea și cunoașterea multilaterală, în toată complexitatea lor a fenomenelor ce au determinat izbucnirea celui de al doilea război mondial, precum și caracterul acestuia atestă interesul pentru cunoașterea adevărului istoric obiectiv.

Înainte ca primul război mondial să se fi sfârșit, s-a prefigurat contradicția între Franța, Marea Britanie și Statele Unite, pe de o parte, și Germania pe de altă parte. Reflectată în tratatele de pace și în configurația postbelică a lumii, această contradicție s-a manifestat pe fondul crizei generale a capitalismului, căpătînd noi dimensiuni o dată cu instaurarea regimului hitlerist în Germania care a ridicat la rang de politică oficială, de stat, revizuirea tratatelor de pace, revanșismul și agresiunea. Această contradicție a determinat profunde mutații în raportul internațional de forțe, a generat fenomene care au dus la declanșarea celui de al doilea război mondial.

Odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 și instaurarea puterii sovietice în Rusia, s-a născut contradicția dintre socialism și capitalism; această contradicție a determinat o seamă de modificări în cadrul raportului internațional de forțe în direcția războiului.

Specifică perioadei postbelice, dar conturată încă din vremea luptei de eliberare a popoarelor asuprite în cele trei imperii multinaționale, a fost contradicția dintre statele ce s-au constituit, reconstituit sau și-au desăvîrșit unitatea națională, pe de o parte, și statele revizioniste și revanșarde pe de altă parte. Această contradicție s-a adîncit, s-a agravat paralel și pe fondul contradicțiilor interimperialiste; într-un astfel de cadru s-au creat situații ce au favorizat agresiunea.

Asupra acestui din urmă grup de contradicții ne vom opri atenția pe scurt în cele ce urmează, încercînd a defini raportul dintre politica marilor

* „Colocviu internațional asupra celui de al doilea război mondial”, în „Anale de istorie” anul XV, nr. 6/1969, p. 108—128.

puteri și situația României și a celorlalte state din centrul și sud-estul Europei, din punctul de vedere al cercetării originilor și caracterului celui de al doilea război mondial.

În anii primului război mondial, când marile puteri imperialiste își disputau imperiile coloniale, sferile de influență, sursele de materii prime și piețele de desfacere, lupta pentru autodeterminare a popoarelor oprite din imperiul habsburgic, pentru eliberarea lor națională și socială, s-a afirmat ca factor hotărâtor în destrămarea dublei monarhii.

Criza generală a capitalismului, declanșată în condițiile primului război mondial, a cunoscut o serioasă agravare odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ideile nobile proclamate de Revoluția din Octombrie și înscrise în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” cu privire la „egalitatea și suveranitatea popoarelor”, „dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare și formarea de state independente” au devenit un stindard de luptă pentru popoarele subjugate din imperiul habsburgic. Realizînd prin propriile forțe și în condițiile istorice știute, state naționale independente și suverane sau desăvîrșindu-și unitatea statală (din această din urmă categorie făcînd parte și România)¹, popoarele din centrul și sud-estul Europei au întâmpinat serioase obstacole din partea marilor puteri ale Antantei, care concepeau planuri de organizare a Europei postbelice conform propriilor lor interese. Totuși, conferința de pace de la Paris, pusă în fața unui *fapt împlinit* a fost nevoită să-l sancționeze în tratatele de pace. Așadar, tratatele de pace de la Trianon și Saint-Germain, cu Ungaria și Austria, au consemnat triumful principiului autodeterminării popoarelor, materializat în configurația politică din Europa centrală și sud estică, prin existența statelor independente și suverane.

Disensiunile și divergențele dintre Statele Unite ale Americii și Franța, dintre Franța și Anglia, manifestate pe diverse planuri încă din perioada imediat postbelică, nu au îngăduit crearea unui climat propice securității și păcii pe continentul nostru. Interesată în anihilarea pretențiilor de afirmare a Franței ca putere de prim rang în Europa, Anglia a folosit în calculele sale politice Germania învinsă care năzuia la revanșă. În consecință, menținerea nucleului Reichswehr-ului care a polarizat în jurul său diverse asociații și grupări paramilitare, concesiile făcute militarismului german în vederea, mai ales, a înăbușirii mișcării revoluționare și democratice din Germania, au creat condiții favorabile germinării unui focar de război în centrul Europei, catalizator al tuturor forțelor revizionist-revanșarde. La rîndul ei, Societatea Națiunilor, deși afirma principiile nobile ale apărării păcii și securității, nu dădea, prin însăși marile carențe ale pactului său, rezolvarea practică a dezideratelor tuturor popoarelor: asigurarea unei păci trainice, preîntîmpinarea și sancționarea promptă a oricărui fenomen sau act ce ar fi putut naște primejdie de agresiune, respectarea tratatelor de pace.

În astfel de împrejurări care defineau, încă imediat după un război lung și pustiitor, elemente de insecuritate internațională, atîngînd în primul

¹ Vezi *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1969.

rînd interesele și situația neconsolidată a statelor recent realizate în centrul și sud-estul Europei, s-a conturat tendința către pacte regionale de alianță care să ofere o bază concretă de apărare a securității și păcii.

Mica Înțelegere, apărută pe arena internațională în 1921, a materializat parțial vechi proiecte ale unei alianțe largi, a tuturor statelor situate între Marea Baltică și Marea Egee, proiecte preconizate de Take Ionescu și Thomas Masaryk încă din vremea cînd se desfășura acerbă luptă politică și diplomatică pentru impunerea principiului autodeterminării popoarelor și recunoașterii internaționale a tinerelor state din centrul și sud-estul Europei². Mica Înțelegere, organizație politică regională, a avut ca obiectiv central apărarea prevederilor tratatului de pace de la Trianon care consfințeau statu-quo-ul teritorial postbelic în Europa centrală. Atît în deceniul al III-lea cît și în deceniul al IV-lea, statele din Mica Înțelegere au tins spre statornicirea unor raporturi de strînsă cooperare cu toate statele din Europa centrală, îndeosebi cu Polonia și Ungaria pe care au încercat să le atragă în organizație (tratatul româno-polon din martie 1921³, conferințele Miciei Înțelegeri de la Timișoara, 1926, și Ioachimov, 1927, atestă această politică). Este de precizat că Mica Înțelegere nu a devenit niciodată un instrument al politicii Franței și Marii Britanii în această parte a Europei, deși politica sa a fost influențată, într-o măsură, de raportul internațional de forțe, de politica externă franceză. Nu rare au fost cazurile cînd Mica Înțelegere s-a manifestat împotriva unor acțiuni politice sau diplomatice ale acestor puteri, acțiuni care lezau pactul Societății Națiunilor și principiile dreptului internațional (Statele Miciei Înțelegeri, în ciuda presiunilor exercitate de marile puteri, nu au participat la războiul de intervenție împotriva Rusiei sovietice sau, în 1933, au anihilat, prin acțiunile lor, planurile directoratului european în patru).

După instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, activitatea Miciei Înțelegeri — urmărind același obiectiv — a devenit mult mai complexă, adoptînd, în funcție de complicarea situației internaționale, mijloace și metode noi.

Cu toate acestea, Mica Înțelegere nu a putut deveni o alianță a tuturor statelor situate în aceeași zonă geografică, amenințate deopotrivă de planurile imperialismului german; revizionismul cercurilor conducătoare hor-tiste, politica promovată de guvernul polonez au menținut Ungaria și Polonia în afara Miciei Înțelegeri, contribuind la subminarea securității în centrul continentului.

Lipsa de unitate a țărilor din această regiune, ce-și dobîndiseră cu mari sacrificii dreptul la liberă existență, s-a reflectat în mod cu totul defavorabil asupra situației lor internaționale cînd, prin tratatele de la Locarno

² Vezi Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Ed. științifică, București, 1968.

³ Vezi Viorica Moisuc, *Înființarea reprezentanței diplomatice a României la Varșovia*, în volumul „Reprezentanțele diplomatice ale României”, Ed. politică, București, 1971.

s-au pus sub semnul întrebării însăși tratatele de pace⁴. Compromisul realizat la Locarno, concretizînd orientarea marilor puteri din Europa occidentală și centrală spre încercări de „soluționare” a rivalităților și contradicțiilor dintre ele pe seama țărilor mici și mijlocii de la est de Rin, a dat o primă mare lovitură dreptului egal al națiunilor la pace și securitate în comunitatea internațională. În mod nemijlocit, tratatele de la Locarno au fost primul act al izolării Cehoslovaciei.

În același timp, tratatele de la Locarno (1925), care materializau politica bazată pe principiul asigurării securității unor state în dauna altora, au reflectat începutul unor modificări profunde în raportul internațional de forțe în favoarea revizuirii tratatelor de pace. Pactul Briand-Kellogg (1928), ca și protocolul de la Moscova (1929), deși au prevăzut scoaterea războiului în afara instrumentelor de reglementare a litigiilor dintre state, nu au adus însă o soluționare *practică*, reală, problemei securității și dezarmării, nu au anihilat „spiritul locarnian” al relațiilor dintre marile puteri imperialiste.

Refacerea potențialului militar al Germaniei cu sprijinul marilor monopoluri internaționale și în climatul concesiv locarnian al raporturilor dintre Marea Britanie, S.U.A. și Germania, afirmarea planurilor de anexare a Austriei și dezideratele expansioniste ale Italiei fasciste spre centrul și sud-estul Europei, s-au repercutat negativ asupra problemei securității și păcii pe întregul continent, dar în special asupra securității țărilor de la est de Rin.

Marea criză economică din anii 1929—1933 care, în Germania a prilejuit întărirea și afirmarea celor mai reacționare și militarist-revanșarde forțe, a generat o puternică ascuțire a contradicțiilor interimperialiste. Antagonismele dintre Franța și Anglia, pentru hegemonie pe continentul european, pentru piețe și influență în Orientul apropiat și mijlociu, în Africa și China, erau circumscrise în antagonismele mai ample dintre Statele Unite și Anglia, situație ce explică interesul acesteia din urmă pentru alianța cu Franța, în pofida concesiilor făcute Germaniei. Ciocnirea intereselor Franței și ale Italiei în chestiunea supremației în Mediterana, în Africa de Nord și Asia Mică s-a reflectat în orientarea Italiei fasciste spre cooperarea cu țările revizioniste și susținerea tendințelor antifranceze ale Angliei. În ansamblul evoluției contradicțiilor interimperialiste pe fondul crizei economice mondiale, contradicțiile dintre Franța și Germania, agravate prin repercusiunile Locarno-ului, s-au manifestat cu o virulență crescîndă. Confruntarea frontală între Franța și Germania în problemele dezarmării, reparațiilor de război, preponderenței economice în centrul și sud-estul Europei, în condițiile în care Statele Unite și Anglia se dezinteresau de crearea unui sistem de securitate internațională ca premiză a dezarmării, a evoluat către o relativă izolare a Franței și, paralel, întărire a pozițiilor Germaniei. Hotărârile Conferinței de

⁴ Sistem de acorduri și convenții adoptate de Conferința de la Locarno (octombrie 1925) cu participarea Angliei, Franței, Belgiei, Italiei, Cehoslovaciei și Poloniei. Germania, Franța și Belgia s-au angajat să respecte granițele lor, stabilite prin tratatul de la Versailles, sub garanția Angliei și Italiei. Germania a refuzat să recunoască frontierele sale orientale, angajîndu-se să nu le modifice prin forță. Astfel, tratatele de la Locarno au împărțit statele în state cu hotare garantate și state cu hotare negarantate, deschizînd Germaniei posibilități de expansiune la est de Rhin.

la Lausanne⁵ precum și actul din 11 decembrie 1932 prin care Statele Unite, Anglia, Franța, Germania și Italia au hotărât, în afara și peste capul forului de la Geneva, acordarea egalității în drepturi în materie de înarmări țarilor învinse în primul război mondial, au deschis calea înarmării rapide a Germaniei, revizuirii tratatelor de pace de la Versailles⁶. Acest cadru politic internațional a netezit ascensiunea spre putere în Germania a forțelor național-socialismului și instaurarea dictaturii hitleriste; obiectivul unic cărui i s-a subordonat integral politica internă și externă a celui de al treilea Reich a fost pregătirea războiului pentru dominație mondială.

România, prin poziția sa strategică și resursele economice de care dispunea, a constituit, ca și alte țări din Europa centrală și de sud-est, unul dintre obiectivele primare ale planurilor de expansiune hitleristă. Profitând de situația precară a relațiilor comerciale și financiare externe ale României mai ales după criza economică mondială din 1929—1933, speculând sistematic anticomunismul cercurilor politice reacționare românești și sprijinindu-se pe activitatea desfășurată de Garda de Fier — coloana a V-a a hitlerismului în România⁷, — Germania nazistă a folosit o multitudine de metode și mijloace, mergând pînă la presiuni brutale, în scopul subordonării economice și politice a țării noastre. Această acțiune a Germaniei hitleriste a fost favorizată pe de o parte de conciliatorismul marilor puteri occidentale care doreau să orienteze expansiunea germană spre estul și sud-estul Europei, pe de altă parte de adîncirea disensiunilor și contradicțiilor interbalcanice între statele revizioniste și antirevizioniste.

În fața problemelor acute pe care le ridica, în noile condiții economice și politice internaționale, apărarea intereselor vitale ale poporului român. Partidul Comunist Român, aflat în ilegalitate, a avut meritul de a fi înțeles cu limpezime că principalul pericol pentru destinele României, pentru libertatea tuturor popoarelor, îl reprezenta hitlerismul. Apreciind în mod just că „fascismul nu e popular în România și nu are rădăcini în masele populare”, Partidul comunist s-a orientat spre concentrarea tuturor forțelor democratice și patriotice. Lupta contra stării de asediu și a cenzurii, pentru interzicerea organizațiilor fasciste, apărarea drepturilor și libertăților democratice și a independenței patriei constituiau deziderate de interes general. În satisfacerea cărora erau interesate, nu numai clasa muncitoare, ci și celelalte categorii sociale: țăranii, intelectualii, funcționarii, ca și o parte importantă a burgheziei. Prin cele mai bine de 20 de organizații legale pe care le-au creat și îndrumat în deceniul al patrulea, comuniștii au reușit să coali-

⁵ Conferința de la Lausanne din noiembrie 1922 — iulie 1923 a abrogat tratatul de la Sèvres și a încheiat un nou tratat cu Turcia care prevedea, printre altele, abrogarea capitulațiilor. Tot la conferința de la Lausanne, s-a încheiat și o convenție privind regimul strîmtorilor Bosfor și Dardanele. La conferință au luat parte Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, Grecia, România, Iugoslavia, Turcia, S.U.A. (cu un observator), U.R.S.S. și Bulgaria (numai la discuțiile privind problema strîmtorilor).

⁶ Vezi Gheorghe Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919—1934)*, Edit. Academiei, București, 1971.

⁷ Vezi Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*, Ed. politică, București, 1971.

zeze largi păături sociale. Mișcarea antifascistă, antihitleristă din România, cuprinzând mase largi ale poporului s-a intensificat an de an, în raport cu creșterea treptată a pericolului de război; ea a fost totodată o parte integrantă a mișcării antifasciste și antirăzboinice internaționale. Exprimând spiritul profund internaționalist, tradițional, al clasei muncitoare, al mișcării noastre revoluționare și progresiste, comuniștii și militanții antifasciști din România au participat activ, nemijlocit la marile acțiuni împotriva războiului și fascismului organizate pe plan internațional, și-au manifestat solidaritatea cu victimele agresiunii fasciste. Comuniștii români s-au pronunțat împotriva folosirii pozițiilor de forță în relațiile internaționale, pentru respectarea independenței și suveranității popoarelor, pentru înfăptuirea securității colective⁸.

Amploarea mișcării antifasciste și antirăzboinice din România, puternicul curent de opinie în favoarea salvagărdării păcii manifestat pe plan internațional, au exercitat o influență puternică asupra politicii desfășurată pe plan extern.

Politica externă promovată de cercurile realiste, lucide din România, politică al cărei obiectiv central era menținerea statu-quo-ului teritorial și independenței naționale, a urmărit, în condițiile creșterii primejdiei de război, consolidarea securității țării, pe de o parte prin alianțele regionale și cooperarea interbalcanică, pe de altă parte, prin alianța și colaborarea cu statele interesate, dintr-un motiv sau altul, în stăvilirea agresiunii și realizarea securității colective sub egida Societății Națiunilor. Partizană a principiului indivizibilității păcii, România considera totodată că realizarea securității efective a popoarelor este posibilă numai prin încheierea unui larg sistem de securitate colectivă care să cuprindă majoritatea statelor, acordurile regionale fiind o parte integrantă a acestui sistem de securitate colectivă. Astfel, apreciind marea importanță a definiției agresorului propusă de delegația sovietică la Geneva, la începutul anului 1933, România și aliatele sale din Mica Înțelegere au fost primele țări care au susținut cu căldură acceptarea formulei sovietice⁹. Realizată pe baza acordului liber exprimat al tuturor statelor semnatare, convenția pentru definirea agresiunii deschidea perspective favorabile consolidării păcii și securității internaționale. Adăugându-se celorlalte instrumente menite să servească intereselor naționale ale României, convenția semnată la Londra în iulie 1933 a contribuit la crearea climatului favorabil stabilirii relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică. Intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, act pe care România, alături de alte state l-a susținut cu tărie și pe care l-a considerat „ca una din garanțiile cele mai importante pentru pace”, și legăturile tot mai strânse între U.R.S.S. și statele Micii Înțelegeri au avut o semnificație deosebită pentru pacea și securitatea în sud-estul Europei.

⁸ Vezi pentru toate aceste probleme, culegerea de studii *Partidul Comunist Român în viața social-politică a României, 1921—1944*, Edit. Militară, București, 1971.

⁹ Vezi culegerea de studii *Probleme de politică externă a României 1919—1939*, Edit. militară 1971.

Colaborarea interbalcanică, subordonată nemijlocit necesității apărării intereselor vitale ale țărilor din această regiune împotriva primejdiei pe care o reprezenta Germania nazistă, s-a afirmat cu pregnanță în anii 1933—34 când reorganizarea Micii Înțelegeri și crearea Înțelegerii Balcanice au ridicat în arena internațională un puternic instrument al politicii de securitate colectivă¹⁰. În Franța și U.R.S.S., pactul Înțelegerii Balcanice a fost salutat cu simpatie, fiind apreciat ca o confirmare a voinței statelor din sud-estul Europei de a apăra pacea și securitatea în regiunea lor geografică.

Alături de Franța și Uniunea Sovietică, blocul statelor aliate din centrul și sud-estul Europei a depus multă stăruință în vederea realizării pactului oriental de securitate¹¹; deși nu participau direct la acest pact, statele balcanice considerau înfăptuirea proiectului franco-sovietic drept o nouă verigă în ansamblul pactelor regionale de asistență mutuală care, garantând securitatea statu-quo-ului teritorial într-o altă vastă zonă geografică a Europei, aducea o contribuție importantă la opera de înfăptuire a securității colective europene.

Eșuarea proiectului Barthou — Litvinov privind pactul oriental, a demonstrat o dată mai mult că o colaborare între Franța și Uniunea Sovietică împotriva pericolului fascismului și războiului, ce le amenința deopotrivă, era unul din comandamentele apărării păcii și securității pe continent. Tratatul de asistență mutuală semnat în mai 1935 între cele două puteri situate la extremitățile continentului european a avut o importanță deosebită pentru securitatea colectivă nu numai prin el însuși, ci și din punctul de vedere al conexiunii cu celelalte pacte regionale de asistență.

Consolidarea prieteniei franco-sovietice era considerată de România ca un factor ce garanta funcționarea normală a alianțelor externe ale țării, favorizând totodată climatul politic și diplomatic pentru încheierea unor tratate de asistență mutuală între Uniunea Sovietică și țările Micii Înțelegeri. În acest context, în iulie 1936, la Montreux, Nicolae Titulescu și Litvinov au parafat acordul care stabilea principiile de bază ale pactului de asistență mutuală româno-sovietic. În concepția ministrului de externe român, acest tratat era „necesar României, fie că Germania pornește război împotriva U.R.S.S., fie că ajunge să se înțeleagă cu această țară”.

În confruntarea internațională dintre promotorii revizionismului și revanșismului și forțele antirevizioniste, cercurile politice conducătoare de orientare nefascistă din statele aliate din centrul și sud-estul Europei au desfășurat o activitate susținută împotriva politicii agresive a statelor fasciste; este de remarcat faptul că deși interesele naționale ale României ca și ale aliatelor sale din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică coincideau — pe platforma politicii generale antirevizioniste și de securitate colectivă — cu interesele Franței, aceste state nu au împărtășit tendințele conciliatoriste ale

¹⁰ Vezi Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, Edit. politică, București, 1968.

¹¹ Pactul oriental de securitate — proiect propus de Franța și Uniunea Sovietică în 1934, preconizând o alianță între Franța și U.R.S.S., cu aderarea Poloniei, Cehoslovaciei, Statelor Baltice și Germaniei. Franța ar fi garantat frontierele europene ale U.R.S.S. și U.R.S.S. frontierele răsăritene ale Franței.

cercurilor guvernante din Anglia și Franța în raporturile lor cu puterile fasciste și au acționat deseori împotriva unor atare tendințe.

Astfel, când la începutul anului 1933, Germania, Italia, Anglia și Franța au încercat instituirea unui „directorat” prin care să dispună, conform propriilor lor interese, asupra problemelor economice și politice ale întregii Europe, Mica Înțelegere a acționat energetic, alături de U.R.S.S. și Polonia pentru repudierea pactului. În această acțiune, campania diplomatică desfășurată de guvernul român, în calitate de mandatar al Micii Înțelegeri, a contribuit în mare măsură la eșuarea proiectului pactului cvadripartit.

În martie 1935, introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania a provocat o profundă îngrijorare în rândul statelor antirevizioniste din Europa cu atât mai mult cu cât Societatea Națiunilor și-a dovedit incapacitatea de a impune respectarea tratatelor de pace, iar conferința italo-franco-engleză de la Stresa¹² nu a oferit soluții practice, eficiente împotriva actului abuziv al Reich-ului nazist; pactul naval anglo-german¹³ a materializat o nouă și importantă etapă în pregătirea de război a Germaniei.

Eforturile statelor aliate din centrul și sud estul Europei de a determina adoptarea, în cadrul forumului de la Geneva, a unor hotărâri ferme în vederea stăvilirii agresiunii, respectării tratatelor de pace, s-au lovit de poziția capitulantă a cercurilor conducătoare din Marea Britanie și Franța care au acceptat în cele din urmă, ca fapte împlinite, actele de agresiune ale statelor fasciste, contribuind direct și indirect la eșuarea securității colective; acest moment este marcat de actul agresiv al Germaniei naziste în martie 1936 când a fost ocupată zona demilitarizată a Rhinului, (încălcându-se grav prevederile tratatelor de pace), fără ca Franța sau Anglia să schițeze vreo opoziție.

Ascensiunea Germaniei hitleriste, sub oblăduirea conciliatorismului marilor puteri occidentale, eșuarea securității colective s-au repercutat deosebit de grav asupra țărilor din Europa Centrală și Sud orientală, în direcția căroră, pactul de la Locarno deschisese, cu mulți ani în urmă, calea de acces expansiunii germane. Incitat pe de o parte de Italia fascistă, pe de altă parte de Germania, revizionismul hortist a fost folosit în măsură din ce în ce mai mare ca mijloc de presiune și șantaj împotriva României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, pentru disocierea Micii Înțelegeri și izolarea treptată a acestor țări.

Tranzacția imperialistă de la München (septembrie 1938) urmată de invazia hitleristă în Cehoslovacia în martie 1939, au materializat politica marilor puteri occidentale de conciliere cu agresorul prin sacrificarea dreptului de existență a unui stat cu drepturi egale în comunitatea internațională.

¹² Conferința de la Stresa a avut loc în aprilie 1935 cu participarea Italiei, Franței și Marii Britanii, în urma încălcării de Germania hitleristă a prevederilor militare ale tratatului de la Versailles. Conferința nu a luat nici o măsură de sancționare a politicii de pregătire de război și militarizare promovată de Germania nazistă.

¹³ Acordul naval anglo-german, semnat la Londra, la 18 iunie 1935 a consemnat acordul Marii Britanii pentru sporirea forței navale a Germaniei până la un nivel care să echivaleze cu 35% din volumul și valoarea de luptă a forței navale britanice. Acest acord a încălcat prevederile tratatului de la Versailles privind înarmarea Germaniei.

Avantajînd în primul rînd și în cea mai mare măsură politica agresivă a Germaniei naziste și a aliaților săi, tranzacția de la München a avut urmări deosebit de grave asupra securității statelor din sud-estul Europei; ocuparea Cehoslovaciei și dezagregarea Micii Înțelegeri, anexarea Memel-ului, revenirea Dantzig-ului, tratatul economic impus României de Germania nazistă în martie 1939, au avut drept consecință întărirea pozițiilor germane în sud-estul Europei, pe plan economic și politic, slăbirea capacității de rezistență a popoarelor, îngustarea posibilităților lor de apărare a statu-quo-ului teritorial. Acțiunile întreprinse de Înțelegerea Balcanică, eforturile diplomatice ale României și Turciei din vara anului 1939 în vederea realizării unui front antigerman în Balcani ce avea să fie inclus în sistemul de securitate general european, au eșuat, odată cu eșuarea negocierilor tripartite de la Moscova și încheierea pactului de neagresiune sovieto-german. După aceste evenimente, forța de acțiune a Germaniei naziste în sud-estul Europei pentru acapararea resurselor economice și înfeudarea politică a țărilor balcanice a crescut. Izolată, fără ajutor practic din partea aliaților săi, Polonia a fost cotoptă în septembrie 1939 de armatele naziste¹⁴.

În primăvara anului 1940, declanșînd ofensiva împotriva coaliției anglo-franceze, mașina de război nazistă, avînd ca țintă Londra și Parisul, a cotopt mai întîi un șir de țări mici, neutre din occident. Încheierea acestei etape a războiului pentru dominația mondială a celui de al treilea Reich prin capitularea Franței, a însemnat, pentru țările antirevizioniste din Balcani, prăbușirea întregului sistem de alianțe și acorduri, sprijinit pe puterea militară a Franței și clădit de-a lungul a două decenii. Izolată total și lipsită de orice sprijin din afară, România a devenit, la rîndul său, victima tranzacțiilor interimperialiste, pierzîndu-și integritatea teritorială. Se confirma, în vara anului 1940, luciditatea tezei formulate de Partidul Comunist Român la Plenara a V-a lărgită a C.C. din iulie 1936, anume că „România poate deveni numai obiect de reîmpărțire nouă, imperialistă, a Europei, iar nu subiect”.

Așadar, evenimentele din perioada septembrie 1939 — iunie 1940 au dovedit falimentul politicii de conciliere cu agresorul practică de marile puteri imperialiste într-un șir lung de ani. Țările mai mici și mai slabe din Europa centrală și de sud-est folosite ca monedă de schimb pentru o iluzorie „securitate” a occidentului au fost primele victime ale mașinii de război naziste; confruntarea directă cu agresorul, amînată de marile puteri prin sacrificarea țărilor mici nu a putut fi evitată. În septembrie 1939 s-au pus bazele coaliției antihitleriste, producîndu-se mutații profunde în raportul internațional de forțe.

În definirea caracterului celui de-al doilea război mondial, concepția leninistă despre războaie drepte și nedrepte este revelatoare. După cum se știe, V. I. Lenin a precizat că războiul de apărare împotriva unor acte de agresiune, războiul de eliberare de sub ocupație străină, este un război drept;

¹⁴ Vezi pentru toate aceste probleme, Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938—mai 1940*, Ed. Academiei, București, 1971.

războiul de cîmpire de teritorii, de înfeudare a unor țări și popoare, este un război *nedrept*. Așadar, cel de al doilea război mondial a avut de la început, un dublu caracter : *imperialist*, de cîmpire din partea statelor agresoare, de *apărare*, de *eliberare* de sub ocupație străină, din partea statelor atacate. Astfel, războiul poporului polonez împotriva Germaniei hitleriste a fost un război drept, antiimperialist și antihitlerist. Același caracter l-a avut și lupta de apărare a Belgiei, Olandei, Luxemburgului, Norvegiei, Franței, împotriva agresiunii naziste.

Această trăsătură a fost accentuată de lupta de rezistență desfășurată de toate popoarele aflate sub ocupația puterilor Axei¹⁵. În Germania și Italia însăși, în Ungaria și Bulgaria, forțele democratice și patriotice, clasa muncitoare în frunte cu comuniștii au organizat și desfășurat lupta de rezistență ; indiferent de formele sale specifice de manifestare, ea a avut însă un caracter antifascist și antirăzboinic.

¹⁵ Vezi *Marea conflagrație a secolului XX*, Edit. politică, București, 1971.